

проф. д-р ЧАВДАР НИКОЛОВ

ЮГОЗАПАДЕН УНИВЕРСИТЕТ „НЕОФИТ РИЛСКИ“, БЛАГОЕВГРАД

ЗА ДЪРЖАВАТА КАТО ДОБЪР СТОПАНИН НА ОБЩЕСТВОТО

FOR THE STATE AS A GOOD MANAGER OF THE SOCIETY

Prof. Dr. CHAVDAR NIKOLOV

SOUTH-WEST UNIVERSITY "NEOFIT RILSKI", BLAGOEVGRAD

Abstract: The price agreed for retrieving the Euro, the European pact for stability, will come into appearance and will become payable in the near future. The prognosis, given in the context, unfortunately, can not be that optimistic. There is no way for the charges not to be very solid and the tax – payers are who must pay them for the years ahead.

The point in the context is for far more support costs than 500, 750, 850 billion of euro or a trillion of euro which must be put aside for the European mechanism of stabilization and it concerns the 150 billions for extra consolidation of the IMF. Great is the social discontent all over Europe that, by inflation, loss of job, raised taxes, the general tighten of the belts is currently paid namely because of the neoliberal excesses. And the further growth of that discontent might bring unpredictable consequences for the modern world

Key words: fiscal reserve, foreign debt, state regulation, incomes.

Договорената цена за спасяването на еврото, Европейският пакт за стабилност, ще проличи и ще започне да се плаща още в близкото бъдеще. Прогнозите в контекста, за съжаление, не могат да бъдат особено оптимистични. Разноските няма начин да не бъдат много солидни и ще трябва да ги поемат за години напред данъкоплатците.

В контекста става въпрос за далеч повече издръжки от 500, 750, 850 милиарда евро или 1 трилион евро, които трябва да се заделят за Европейския стабилизационен механизъм и за 150-те милиарда за допълнително консолидиране на Международния валутен фонд. Общественото недоволство в Европа, че с инфлация, загуба на работа, повишени данъци, всеобщо затягане на коланите понастоящем се плаща именно заради неолибералните крайности, вече е голямо. А нарастването му по-нататък би било с непредсказуеми последици за модерния свят.

Рискът, който би бил поет с евентуално бъдещо вписване на твърди фискални ограничения в конституциите на договорилите се страни, определено е непремерен. Държавите неоправдано биха се самолишили от необходимата финансова гъвкавост при стопански сътресения. Те вече няма да могат да реагират, да противодействат на кризисните смущения, както го направиха през последните няколко години, чрез увеличаване на дефицитите до разумните за време на рецесия 6-7 % от БВП. Което пък от своя страна непременно означава стоварване в бъдеще на тежестите на евентуални кризи директно върху обикновения човек.

Концепцията на новия европейски финансов пакт се явява своеобразно признание не само за интелектуално безсилие, за неподозирано дълбока безпътница, дори за идеен крах пред диктата на финансовите пазари, но и за фактическата липса на последователност в правителствените управления в Европа. Сериозни антикризисни мероприятия вече ще

бъдат възможни в съвсем ограничен обем, социалните амортизтори са сведени до незначителност. Ако при една криза държавата не спомогне за увеличаване на търсенето, стопанството нетклонно тръгва надолу, както го наблюдаваме през последните години в България, независимо от официалните ежемесечни уверения за излизане от рецесията.

Финансови ограничения по пакта за стабилност идват в момент на ново потъване на европейската икономика. Така те само ще допринесат за задълбочаване на кризата. Отделен пълен с неясноти момент е проблемът как точно европейските държави до 2014 година ще се поберат в самоналожения фискален корсет. При всяко положение обаче усилията във въпросната насока ще допринасят не за растеж, а за свиване на икономиките.

Принципите на широко балансирания бюджет предполагат, независимо от евентуалната смяна на правителствата, последователно антициклично увеличаване на държавната задлъжнялост при криза и съответно компенсиране на тази задлъжнялост, изплащането ѝ, посредством реализирането на бюджетни излишъци в период на икономически подем. Когато, както имплицитно проличава, показаното в единство и приемственост не може да бъде гарантирано, това означава, че политическите елити са се оказали напълно негодни в аспект национална и държавническа отговорност и подлежат на срочна подмяна.

Капанът, в който Европа се вкарва, не отивайки към наднационални федерални фискални структури, а избирайки пътя на договориране на твърди, фиксирани веднъж завинаги бюджетни правила, може да се окаже фатален и да се задейства съвсем недалеч във времето. Социалните му последици практически са непредвидими. Въпросите днес нарастват в геометрична прогресия спрямо отговорите.

Неслучайно в научната дискуссия с твърдо мнение в подкрепа на европейския федерализъм, на създаването на Съединени европейски щати, на единно европейско икономическо, фискално и финансово управление и регулиране се включи напоследък известният харвардски професор Кенет Рогов.

“Европа се намира в междинен стадий, който Америка преживява в късния 18 век. Преди 1788 година, когато Съединените щати получават обща конституция, те са били дванадесет години хлабава конфедерация.” “Или еврото ще се разпадне с всички катастрофални последствия, които една такава стъпка би имала. Или най-главните страни членки ще успеят бързо да формират от валутната общност един истински политически съюз.” “Валутният съюз се нуждае преди всичко от централно правителство, включително финансов министър. Той трябва да има правото да събира собствени данъци в значителен размер и също да харчи парите. Освен това трябва да се престане с националното дребнотемие при банковото регулиране. То следва да се извършва най-вече на европейско ниво.” “Под натиска на кризата ще възникне динамика, която днес все още не можем да си представим: В края на краищата Съединените европейски щати могат да дойдат доста по-бързо, отколкото повечето хора мислят.”

Професор Рогов изказва още и редица по-конкретни съображения като примерно, че фискалният пакт “ не е достатъчен. Споразумението създава преходната илюзия за пазарите, че проблемите засега са решени. Нищо повече. “Евробонетите ще станат тема най-рано, когато политическият съюз бъде осъществен.” Както и: “От една страна южноевропейските страни трябва да инвестират много повече в образование и да се стремят да произвеждат по-високо стойностни стоки. От друга, те трябва в някои браншове да намалят заплатите, за да могат да устоят

на конкуренцията на праговите страни като Китай, Индия или Бразилия”. Най-последното, естествено, при тукашното ниво на заплатите в никакъв случай не може да се отнесе към България. Но изреченото относно образованието и структурното насочване на икономиката към производства с повече добавена стойност се дискутира у нас не от вчера.

Кенет Рогов, като значим съвременен икономист, излага, разбира се, и някои по-нови мисли, с които може да се спори, но те не бива да бъдат просто игнорирани без коментар и анализ:

“За да се направи Гърция конкурентоспособна, заплатите би трябвало да паднат два пъти. Това не може да бъде прокарано политически...” “Правителството в Атина би следвало да възприеме един вид сабатичност спрямо еврото, но да остане пълноправен член на Евросъюза. Гърция би могла за няколко години да напусне валутния съюз и например да въведе наново драхмата. Тя би загубила масивно стойност спрямо еврото и експортът и туристическата индустрия биха били отново конкурентни. Ако държавата се развива социално, политически и стопански, тя би могла да се върне към еврото.” “Не говорим за края на еврозоната, а за това няколко южноевропейски страни да могат временно да напуснат валутния съюз. Днес няма просто решение за тази безпрецедентна криза.” “Напълно е възможно, досегашните членове на валутния съюз да останат и Германия да гарантира за все повече дългови задължения на другите. Цената за това обаче е висока за всички участници: Южна Европа продължително ще стагнира и Федералната република вероятно дългосрочно ще расте по-малко.”¹

Сценарият, очертан от професор Рогов, има своята логика. Особено, що се касае до неизвестностите, свързани с политическата поносимост на

икономическите изпитания, които далеч не са приключили за държавите с проблеми със задлъжнялостта. Въпросът обаче, е, дали тези изпитания стават по-малки или просто само изглеждат така при евентуално напускане на еврозоната от визираните страни? И дали едно такова напускане не би означавало възтържествуване на безконтролност в съответните държави, която ще направи невъзможно организирането на завръщането им в еврозоната и дори съхраняване на членството в ЕС. Което пък би резултирало в необратима ерозия на самия Евросъюз, в евентуална многократно по-силна поляризация на благосъстоянието на континента, в загуба на перспективите за геополитически меродавен европейски федерализъм?

Долуприведеното е също удивително съзвучно с онова, което сериозните макроикономисти писаха у нас през последните няколко години и особено с опасенията по повод Европейския пакт за стабилност. Този път е цитиран известният милиардер-филантроп Джордж Сорос².

“Джон Мейнард Кейнс, легендарният икономист, го е обобщил много разбираемо: Когато частното търсене отслабне, политиката трябва да компенсира този дефицит. Само германците, както изглежда, не са се вслушали в това.” “За да се справим най-накрая с еврокризата имаме нужда от едно двустепенно решение – отначало масивни икономии и структурни реформи, но след това по-нататъшни финансови инжекции за съживяване на конюнктурата. Ако останем само при икономии, много европейски страни ще бъдат тласнати към дефлация. А това е пожароопасно.” “В продължение на 25 години световното стопанство вървеше почти само нагоре. След това, през 2008 година, дойдоха дълбокото пропадане и срутването на финансовите пазари, животът на които едва-едва можеше да

¹ Вж. Der Spiegel 18.02.2012 стр.80-81

² Вж. Der Spiegel 13.02.2012 стр.70-71

бъде съхранен само чрез масивни държавни интервенции. Тази криза не е отминала и ние трябва и по-нататък да изразходваме държавни пари, за да спрем залитането. Чак след това ще можем да сменим посоката. Иначе ще повторим грешките, които през 1929 година доведоха Америка до Голямата депресия. Това Ангела Меркел не го разбира.”

Относно движението “Окупирай Уолстрийт”, г-н Сорос недвусмислено заявява: “Изпитвам симпатия към гнева на тези хора, защото те са жертви. Финансовите инвеститори на Уолстрийт изкараха много пари, когато имаше печалби за разпределяне. Но щом като реализираха загуби, ги прехвърлиха върху гърба на държавата. Хората, които понесоха тези загуби, оставайки без работата си или плащайки по-високи данъци, имат пълното основание да се оплакват”¹

По-нататък, много показателно, запитан дали е привърженик на по-високите данъци за богатите, каквито искания издига движението на окупиращите (както впрочем и президентът Барак Обама), Сорос отговаря утвърдително. С което експлицитно се присъединява към “скандалното” аналогично мнение на Уорън Бъфет.

Какво се случва в последно време с милиардерите, дали те някак си колективно не загубиха разумната ориентация? Дали Сорос действително не е отишъл “много наляво”, както се чу откъм тукашния твърдокаменен и непристъпен за каквато и да е било (нова) мисъл пазарно фундаменталистки бастион?

Едва ли. Когато човек мисли отговорно и логично, а не според инструкциите на някоя идеологическа секта, той неминуемо стига до съответните правилни изводи. Даже ако последните често или понякога противоречат на непосредствените му

интереси. От което в България задължително следва да се поучим.

Наглед странно, но покрай публично лансираните две най-нови идеи на министър Дянков, тукашните неолиберални среди заеха позицията на флегматичните и инертни служители от иначе много омразния им държавно административен апарат. Нищо не биваше да нарушава тяхното идеологическо спокойствие и немисловна инерция, в случай на отклонение явно виждат заплашена осигуряващата спокойното им съществуване задокоеанската издръжка. По тази главна, едва ли не единствена причина, те усърдно продължиха с неособено обоснованите си обяснения как в българския банков сектор всичко било в реда на нещата и как регулация на лихвите просто не бива и не може у нас да се случи.

Дали ситуацията с високите лихви по време на криза е в реда на нещата обаче е тема, която задължително подлежи на свободно публично дискутиране, както и въпрос предизвикващ рисково изостряне на социалното недоволство в България. С оглед най-напред на непрекъснатото покачване на процента на лошите и приструктурираните кредити, възлезъл понастоящем на 9,21 млрд лева или на 22,37% от общия кредитен обем. (При фирмите въпросният процент е 23,97%, при потребителските кредити 19,74%, при жилищните кредити 19,68%.)² И особено с оглед упоритото пребиваване на нашата икономика на дъното и съответно липсата на признаци за оживление и излизане от кризата вече четвърта година.

В поредната строго дирижирана дискусия с изсимулирана публичност участие взе и президентът Росен Плевнелиев, за да обясни, че “лихвите зависят от икономиката”, при което се подразбираше, че те въобще не биха могли да зависят от нищо друго. Естествено, за интелектуалния

¹ Вж. Der Spiegel 13.02.2012 стр. 72

² Вж. в-к Дума 24.02.2012

потенциал на кръга “Капитал”, откъдето идват самият президент и, както се разбира, мнозинството от съветниците му, не съществува алтернатива или даже сянка от разумни корекции на пазарния фундаментализъм.

Но в държавническата практика на развития свят въпросната идеология не е на особена почит. На лихвените проценти се гледа като на един от най-действените, затова важни регулативни инструменти и те навсякъде се използват за целта. Така лихвите манипулирано антициклично се повишават при прегряване и снижават при рецесия. Което пък от своя страна се явява и наука, и занаят, и неотменима отговорност на централните банкери. По света, но поне засега не у нас.

Екстраполирани икономическите възгледи, изповядвани от президента Плевнелиев, ни изправят пред перспективата за непрекъснато стагнираща икономика и свиващо се заради емиграцията активно население с надвисваща до две десетилетия демографска катастрофа. Но по-подробно за това – в друг отделен текст

Прикачването на лихвите в България към юрибор, според местните банкери и неолиберални идеолози, било съвсем неподходящо, защото тази лихва се намира понастоящем на исторически най-ниското си равнище и може да се движи само нагоре. Да, относно равнището и перспективите имат право. Само че никой не говори и не е говорил и предлагал буквалното и елементарно привързване към сегашното ниво на показателя без нищо друго. Сериозните икономисти винаги са предлагали установяване на методика, чрез която да се регламентират (като вид, размер и параметри на вариране!) позволените и непозволените надбавки, сиреч трупаните отгоре над юрибор рискови премии и такси. На тази база следва резултатно да се преизчислят и, значи в края на краищата да се смъкнат надолу, сегашните непосилни банкови лихви у

нас, както и да им се наложат разумни рамки за движение в бъдеще.

В условията на криза, когато юрибор се снижава могат да се позволят по-големи надбавки, разбира се не 6-7 процентни пункта, каквото е предложението на банкерите, но, да речем, около 4 пункта. При подем юрибор естествено ще расте и тогава въпросната надбавка може регламентирано да падне и до 1 процентен пункт. По този начин в България ще се установят едни по-нормални лихвени равнища, които няма да са непосилни за кредитополучателите и най-главното - ще бъдат предвидими. Успоредно, посредством вменияването на банките на задължението да обявяват т.нар ефективна лихва, сиреч лихвата, включваща всички разходи по отпусканите заеми, “с един удар” може да бъде въведена и така необходимата, липсваща днес на кредитния пазар прозрачност.

Естествено, показаните задачи, с които спешно би следвало да се заеме БНБ, изглеждат и, откровено казано, в по-голямата си част се явяват твърде бюрократични, отговорни и натоварващи. Но в условията на валутен борд и при продължаващата липса на държавна банка, конкурентно налагаща държавния и обществения интерес на финансовия пазар, алтернативен избор не се набелязва. Сегашната ситуация на банков картелен произвол и неприкрито лихварство, изрично подчертано, не е никакъв избор. Всеобщият упадък и разорение продължително не може да бъде начин на живот, той води до национална безизходица, до трайно ниско ниво на благосъстоянието, към постепенно стопяване на населението. Тревожно е, че чувството за безперспективност вече многогодишно доминира българското общественото мнение и самочувствието на нашия народ.

Допуснатото повишаване на лихвите у нас по време на кризата беше и си остава прокризисно. Банките

понатоящем са в капана, в който се вкараха сами. Ако някоя от тях самостоятелно реши да намали съществено лихвите по кредити, ще трябва да намали и лихвите по депозити, след което депозитите ще ѝ избягат в някоя друга банка. Следователно, без налагането на всевалидна, държавнически мотивирана регулация просто засега въпросът е нерешим. В бъдеще, щом бъде създадена влиятелна държавна банкова институция, която по пазарен път да провежда държавната политика в частния финансов сектор, положението би се променило коренно, към по-добро, то би станало и по-малко бюрократично. Но никога няма да настъпи безгрижно време за централната банка.

Ако лихвите за кредитополучателите в близко време вследствие на регулациите паднат, респективно ще намалееят и лихвите по депозити. Така постепенно от само себе си ще се реши и измъчващият премиера Бойко Борисов дълбоко сложен философски и народопсихологически проблем със стопанската пасивност на българина. С това, че последният предпочитал да си държи парите на влог, вместо да ги инвестира в бизнес. Взаимовръзката търсене - ниски лихви - бизнес активност - подем - заетост - благосъстояние е христоматийна.

Втората най-нова идея на Симеон Дянков, трябва да се признае, остана донякъде на втори план спрямо показаната, тази за лихвите. На пръв поглед изглежда много съблазнително предстоящите падежи по външния дълг да бъдат посрещнати със средства от Сребърния фонд. Цивилизоваността имплицитно изисква при една такава финансова операция визираният фонд да не бъде национализиран, а да му бъдат предоставени държавни ценни книжа, носещи съответна доходност. Тази доходност по ред причини ще бъде по-висока от досегашната доходност, постигната при средствата на Сребърния

фонд. Така, като че ли нещата някакси се напасват.

Тук обаче се натъкваме на един трудно пренебрежим аргумент "против". Сребърният фонд е създаден като част от фискалния резерв, като по този начин се явява гаранционна слагаема за валутния борд. Да си спомним, че провалът на аржентинския борд дойде именно по линия на гарантирането му с държавни ценни книжа. Това, което сега предлага министър Дянков удивително много напомня на аржентинския сценарий. Следователно, подобно действие не бива да се допуска. При евентуално стопанско и финансово сътресение българските държавни ценни книжа биха се обезценили драстично, което автоматично би поставило под заплаха съществуването на валутния борд.

Мимоходом не бива да се отминават също така официалните под-идеи, касаещи доходността на Сребърния фонд. Безспорно е, че доходността му за момента не е удовлетворителна. По величината ѝ може да се гадае, че парите са вложени в обикновени, вероятно безсрочни или краткосрочни депозити. Едно евентуално консервативно инвестиране в държавни ценни книжа на солидни икономики (тези на САЩ, Германия, Великобритания) би донесло повишение на доходността в комбинация със задължително изискуемата в контекста сигурност. За разлика от неприемливия ио непремерен риск, който евентуално би бил поет при опериране със същите средства на фондовите борси, каквото предложение "за раздвижване" някак между другото прозвуча от страна на министър Дянков.

Рекапитулирайки, излиза, че падежите по предстоящите плащания по външния дълг, следва да бъдат погасени посредством външен заем, най-добре чрез държавна емисия на еврооблигации. Използването под каквато и да е било форма на намалелия значително през последните години фискален резерв е силно

непрепоръчително и опасно за съществуването на валутния борд.

Лозунгите по принцип са изключително ненадежден жалон. Защото са символ и маша на спялата вяра. От последната до неадекватността е само една крачка, ако двете не се припокриват.

“Държавата е лош стопанин” беше и остава многогодишно масмедийно масирано налаган канон, който предизвика извращаване и опасно изкривяване на публичните представи и възгледи. У нас се стигна до смесването на понятието за икономическите функции на държавата с това за нейните бизнес активности.

Естествено, държавата няма какво да прави и се представя крайно нелепо в конкурентна пазарна среда. Тя не е и не бива да бъде редови, обичаен икономически агент. Но стопанските й функции по регулация, по компенсирането на т.нар. “пазарни провали”, както и при потребността от разнообразното й присъствие в монополните сфери, не могат да бъдат ограничени и отменени без негативни, далечно отиващи, даже пагубни последици.

Цивилизованата държава се явява организационно правната и специфична инструментална форма, чрез която обществото се грижи за себе си. По този начин може да се твърди, че именно държавата е стопанинът на обществото като цяло. Стопанин, разбира се, не самоволен, безконтролен и нехаен, а грамотен, подотчетен и отговорен.

Ако едно общество, какъвто е нашият пример през прехода, “импортирайки” и следвайки “предназначена строго за експорт” идеология последователно унищожават държавността си, то ликвидира приличното си настояще и безостатъчно бъдещето си.

Американците, които преди години решиха да си съберат за сувенири части

от изгорялата при навлизането в атмосферата совалка “Калъмбия”, платиха десетки хиляди долара наказателни глоби за посегателство върху държавна собственост. А можеха да получат и затвор. Възможно ли е в Щатите или в развитата Европа някой да си представи, че концесионер на язовир ще си позволи да зазида изпускателния клапан, като така безнаказано ще застраши живота на стотици хора? И че за скъсването на язовирна стена, вследствие явна престъпна небрежност и безстопанственост, няма да се потърсят и намерят отговорни, а събитието ще бъде представено като природно бедствие, непреодолима сила, един вид?

Държавата е лош стопанин, най-вече когато не върши както трябва своята работа. Естествено, излишното, “неприсъщо” присъствие на държавата, както вече за четиридесет и пет години се убедихме, немалко също пречи и спъва. Но не в това понастоящем е главният проблем. Актуалността междуременно просто е отишла съвсем другаде, на противоположния полюс.

Неслучайно у нас, след повече от две десетилетия развихряне на най-безогледните форми на индивидуализъм и егоизъм, обществото постепенно започна да се обръща в друга посока. Тази на солидарните ценности, на социалната справедливост и сигурност, на непреходната българска държавност, на изконните традиции, на националната история... Които се съхраняват и развиват в обществото не един срещу друг, а само заедно.

Следователно, в България наставя време да помислим и да предприемем действия за формирането на истински европейско общество. Социалното пазарно стопанство не се гради според каноните на неолибералната идеология.